

Budovatelské písně padesátých let

Máloco z naší hudební kultury vnímáme s takovým úšklebkem a odporem jako éru budovatelských písní první poloviny padesátých let. Nechce se ani věřit, že se na nich často podíleli i ti nejrenomovanější umělci té doby. A považte, mnozí dokonce s nadšením!

TEXT: JOSEF VLČEK, FOTO: ARCHIV OSA

Skončila druhá světová válka a svět byl plný optimismu. Na varování, která pronesl Winston Churchill v březnu v americkém Fultonu, se ve střední Evropě nebral zřetel. Naopak, tehdejší Československo mnohem otevřeněji vnímalo impulzy, které přicházely ze Sovětského svazu. V kulturní oblasti to byla

především intenzivní tažení A. A. Ždanova proti formalismu. V první fázi – ještě předválečné – se jeho projevy a státi týkaly hlavně spisovatelů, ale po roce 1948 se objevily první pokusy ovlivnit i hudební scénu. Cílem těchto tlaků byla snaha donutit skladatele, aby vytvářeli angažovanou hudbu (tj. tvorbu

podporující dané společenské zřízení a režim, který je vytváří). Ždanovština sice mířila především na tvorbu Šostakoviče, Kabalevského nebo Chačaturjana, ale při té příležitosti bylo zformulováno pět základních tezí, na nichž vzniklo to, čemu se říkalo socialistický realismus v hudbě. Z prvního levelu čili

z vážné hudby se pak přenesly i na hudbu, které dnes říkáme populární.

Prvním požadavkem Ždanovových tezí byla STRANICKOST – umělecké dílo vzniká s vědomím úkolů a na podporu politiky komunistické strany. Bod druhý, IDEOVOST – umělecké dílo vede k podpoře výchovy a ideového vědomí občanů v duchu marxismu-leninismu. Za třetí LIDOVOST – umělecké dílo musí být srozumitelné, zachycovat reálný život každého občana. Za čtvrté TENDENČNOST – román, obraz, skladba musí reflektovat přeměnu společnosti na základě třídního vědomí, že kráčíme vstříc šťastné budoucnosti. A konečně za páté TYPICKOST – to znamená konstruovat typické obrazy socialistické přítomnosti.

Chceme-li zmapovat to, co se v období první poloviny padesátých let odehrávalo na oficiální hudební scéně, mohli bychom ji podle námětu rozdělit zhruba na tři prolínající se tematické oblasti – BOJOVAT, PRACOVAT, MILOVAT.

BRÁNIT VLAST

Málokdo si dnes uvědomuje, že Československo v době začátků studené války bylo výrazně militaristický stát. Mělo předimenzovanou armádu, velké přebytky válečné výzbroje a samozřejmě

i intenzivní vojenskou propagandu, zaměřenou na nového nepřítele, USA a kapitalistické státy Evropy. Existovala tu i tradice bojových písní, většinou pochodů ještě z dob Rakouska-Uherska a z těsně předválečného období. Optimistické pochody vznikaly už v rámci Osvobozeného divadla nebo pod tlakem blížící se války.

Základy vojenské budovatelské písně vznikly už za druhé světové války, když skladatel Vít Nejedlý v rámci rodící se Československé armády v Sovětském svazu vytvořil Armádní umělecký soubor, který nesl po Nejedlého smrti v lednu 1945 až do svého zániku v roce 1993 jeho jméno. AUS, jak se mu říkalo, narostl v padesátých letech do obřích rozměrů – čítal přes osmdesát hudebníků, sto dvacet zpěváků a padesát tanečníků. Ve své době jím v rámci základní vojenské služby prošli skoro všichni budoucí významní čeští umělci, z nichž mnozí se podíleli i na jeho repertoáru.

Vít Nejedlý se nestihl zapojit do proudu budovatelské hudby, ale jeho pochod Vítězství bude naše, dodatečně otextovaný Josefem Kainarem, byl v padesátých letech hojně využíván při slavnostních příležitostech.

Z válečného období pochází ještě další skladba, která formovala vojenský proud budovatelských písní – Směr Praha. Známe ji spíše podle prvního verše „Přes spáleniště, přes krvavé řeky“. Byla dílem budoucího spisovatele a autora románu Práce Jana Mareše a pianisty AUS Ervína Tomana.

V letech 1949–1953 působil v AUS jako umělecký vedoucí skladatel Radim Drejsl (1923–1953), jehož můžeme považovat za vrcholnou osobnost vojenského křídla budovatelské tvorby. Až do své nikdy nevyjasněné sebevraždy vytvořil tento výjimečně nadaný autor pro svůj soubor široké spektrum angažovaných písní. Z těch nejslavnějších stojí za připomenutí skladby jako Sláva tankům, Voják úderník, Za Gottwalda vpřed, Píseň bitevních letců, Píseň o Fučíkovi nebo Píseň o Stalínovi. Nejznámější Drejslovou skladbou je Armádě zdar, jejíž text je dokonalým příkladem ideového poselství tohoto subžánru:

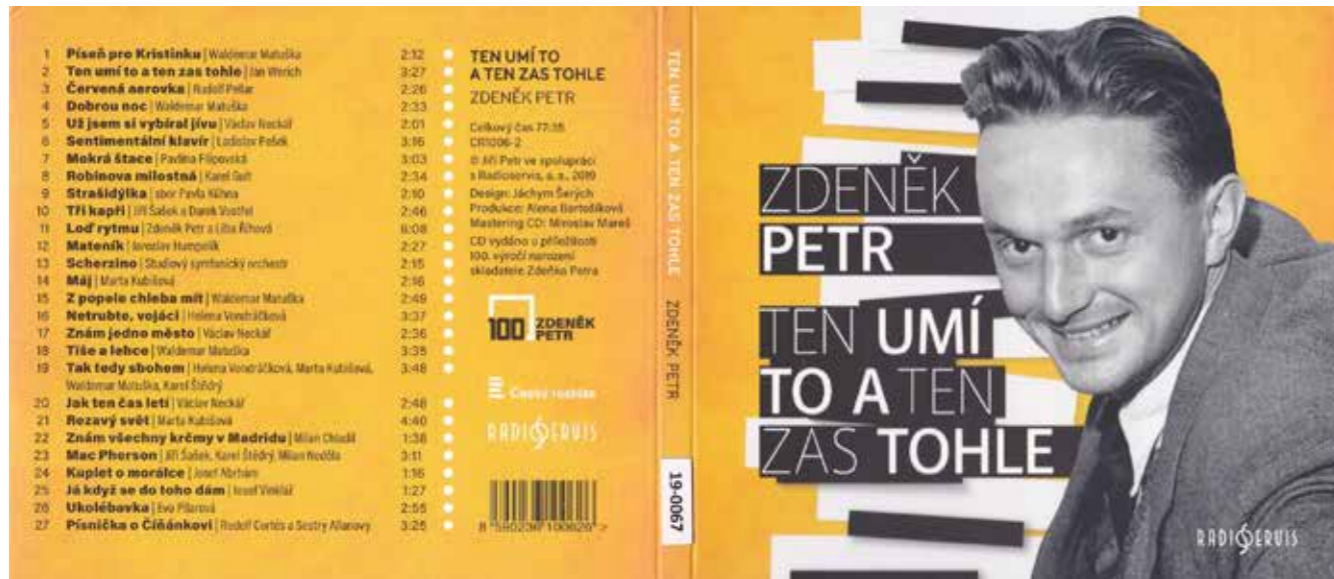
Vít Nejedlý

„Vojáci, dejme výstrahu, je síla v našich zbraních, nepřítel ztratí odvahu, když zaslechne náš zpěv a smích. Zaženem všechny, co myslí na požár, vojáci, vpřed za nový svět, armádě zdar, zdar, zdar, zdar!“

Se svou trochou do mlýna přispěl do vojenské tematiky i další renomovaný skladatel Václav Dobiáš (1909–1978), jehož píseň Příchod Rudé armády na slova básníka Viléma Závady patří rovněž mezi nejznámější skladby své doby. I ta patřila mezi ideální skladby hrané při

Radim Drejsl

příležitosti státních svátků ještě hluboko v šedesátých letech, navíc je typickým příkladem písní oslavujících tehdejšího hlavního československého spojení.

„Když do Prahy rudá vojska vjela a na Letné zaduněla děla, tu sovětští vojáci, gardisté a pěšáci, na garmošku, na garmošku zahráli. Na garmošku zahráli, všichni jsme se sbíhali, tancovali, tancovali, zpívali!“

Ještě na okraj, v souvislosti s vojenskými písněmi padesátých let bývá s oblibou citována z románu Černí baroni známá píseň My letci máme ocelové ptáky. Její správný název zní My jsme ta armáda lidová.

Jde ale o parodii, která za komunistického režimu nikdy nevyšla na deskách. Obvykle není uváděn ani autor, ale řada pamětníků si je jista tím, že jejím tvůrcem byl Jaromír Vomáčka.

Celá vlna budovatelských písní vychází právě z vojenské koncepce: budování je boj, láska je boj, umění je boj. A boj znamená pochodová píseň. Proto mezi písněmi pracovní budovatelskými rovněž dominují pochody a s nimi také pohyb vpřed, symbolizovaný energií sborového zpěvu.

ZEMĚ UHLÍ, OCELI A STAVEB MÍRU

Budovatelská píseň v tom nejkonkrétnějším smyslu, tedy píseň o pracovních cílech, které po vítězství v únorovém převratu určila Československu komunistická strana, se soustředila na celou řadu témat. Najdeme mezi nimi skladby obecného charakteru, podporující plnění prvních pětiletých, údernické hnutí a vůbec nadšené pracovní úsilí nebo

větší zapojení žen do původně mužských zaměstnání. Často je v nich zdůrazňována významná role komunistické strany.

Důležitou součástí tvoří skladby se specifickými cíli, které podporovaly ekonomické plány strany a státu, především rozvoj těžkého průmyslu. Vznikla například celá řada skladeb oslavujících horníky, hutníky, stavaře a další náročná povolání.

Na startu tohoto „budovatelského jádra budovatelských písní“ se znovu setkáváme se jménem Václava Dobiáše. Je autorem hudby k „matce všech budovatelských písní“ s příznačným názvem Budujeme (Vyhrňme si rukávy).

Spolu s básníkem Františkem Halasem, svým nadřízeným z ministerstva kultury, ji složil už v roce 1946, tedy ještě před převratem v únoru 1948, jako hudební motivaci k poválečné obnově republiky. Následně se v roce 1949 stala jakousi hymnou první pětiletky.

Druhou klíčovou skladbou, která svým obsahem definovala budovatelskou píseň, byla skladba Kupředu levá, zpátky ni krok z roku 1948. Znal ji skoro každý, protože úryvek z instrumentální verze byl znělkou zpravodajství Československého rozhlasu. Skladba Jana Seidela (1908–1998) líčí skoro až extatickou vizi nejjasnější budoucnosti, která čeká naši zemi: „Vpřed, soudruzi, hle, zaslíbenou zem / kde už není pánu ani žebráků.“

Za upozornění stojí ještě závěrečná píseň z filmu Císařův pekař – Pekařův císař Ten umí to a ten zas tohle. Je to výjimečný příklad budovatelské písně, která dokázala přežít svou dobu, ale je rovněž důkazem toho, že se oficiální kultura bez podobných podbíživých příspěvků nemohla obejít:

„A budem společně svět a mír milovat /

a budem společně pro ten svět pracovat. // Když všichni všechněm všechno dáme, / tak budem všichni všechno mít dohromady.“

Písně o velkých stavbách a pracovním zaujetí se velmi často prolínají s třetím tematickým proudem, s písněmi o radostném životě, lásce a jasné budoucnosti.

CO S VOLNÝM ČASEM?

Nejjednodušší formou „písní ze života a o životě“, které vznikaly v padesátých letech, byly častušky. Nešlo o nic jiného než o krátké básničky s popěvkou na humorná nebo satirická témata. Přestože se v původní formě mohly vztahovat k čemukoli, v českém prostředí se koncentrovaly hlavně na kritiku společenských nešvarů. Někdy byly velmi bojovné, jako například v pověstných verších Františka Halase:

„Budujeme republiku, jde to pěkně zvesela, vyřídíme bez cavyků toho, kdo nic nedělá.“

Častušky se snažily vyjádřit nejen kritiku zpátečnicků, jimiž byli míněni nepřátelé

režimu, ale stejně tak vylíčit v jasných barvách radostnou každodennost budovatele a šťastný život v socialistické společnosti. Asi nejslavnější jsou Traktorové častušky Pavla Kohouta, v nichž popisuje první kroky mechanizace zemědělství s mnohokrát citovaným refrémem: „Traktory, traktory / i vy traktoristé / údernické prapory / zasloužili byste.“ Kohoutovo dílko přesně v duchu ždanovské doktríny spojuje pracovní budovatelský elán se soukromým životem, neboť řada častušek vrcholí otázkou, co je víc, zda traktory, nebo jejich řidiči:

„Tenhle problém rozřešily naše dívky až v té chvíli, kdy s úsměvem ve tváři vezli si je, roztomilí, na traktorech k oltářům!“

Častušky se zpívaly nejčastěji za doprovodu tahací harmoniky nebo a cappella na kolovrátkové melodie, většinou přejaté od ruských vzorů. Typické pro ně bylo také to, že se většinou cílevědomě a intenzivně obracely k snadno manipulovatelné mládeži. Klasickým příkladem je text Vítězslava Nezvala STM 1950: „Mladí jsou všichni, kdo nás převedli do nové epochy s Klementem Gottwaldem v čele, mladý je Zápotocký, mladý je Nejedlý, mladá je strana a její ručitelé.“

S Poděšťovým zhudebněním Nezvalovy básně se dostáváme na hranici mezi častuškou a klasickou radostnou písní, oslavující krásy domova, lásku a šťastnou budoucnost, to vše pod vedením Komunistické strany Československa. V další slavné budovatelské písni Zítřka se bude tančit všude, slibující poetickými slovy Pavla Kohouta nádherný nový svět, je adorace mládí s jeho pozitivní energií vypíchnuta v lyričtější podobě: „Kvetoucí zemi jede vlak, v slunci leskne se řeka a píseň letí do oblak a s nimi do daleka; do ulic velkých cizích měst, kde všichni mladí lidé začnou ji zpívat na počest života, který přijde!“

Název díla: <i>Joe Gran 1920 Eolene Salva 1920</i>		10. Nakladatel	11. Úpravy	Doba trvání	Copyright
1. Skladatel	<i>Joe. Poděšť</i>	<i>Orbis 1951</i>			
2. Skladatel		<i>SNKLHU 1954 rep. a tel.</i>			
3. Spisovatel	<i>Jur. Seidl</i>				
4. Spisovatel	<i>Josef Pácha</i>				
5. Zpracovatel					
6. Druh díla a opus	<i>bud. píseň</i>	12. Podpisový prohlášení. Je veškeré údaje uvedené na této obálce jsou správné a je odpovědná za všechny škody, vzniklé případným jejím neoprávněným vyplněním.		D. T.	
7. Text byl vydan v nakladatelství	<i>hude. vydavatelství v Praze</i>	<i>Jan Ref</i>	date <i>27. 11. 51</i>	☒ P	☒ V
8. Původní název díla	<i>Nejedlý</i>	Podpis (právník, notář)		Nevyplňuje:	
9. Dílo je součástí					

Autor hudby ke Kohoutově textu, nástupce Radima Drejsla v AUS Ludvík Poděšť (1921–1968) byl dalším z klasiků budovatelské písně. Část jeho tehdejší tvorby se vztahovala k vojenským tématům, ale ty nejslavnější věci se snažily v posluchačích probudit co nejpozitivnější vztah k socialistické současnosti, byť by to bylo jen kvůli dobrému počasí: „Dobrý den, maminko v šátku, ať vám slunce brzy prádlo usuší. Dobrý den, kolono chlápku, hodně dobré atmosféry do duší. Dobrý den, tátové v díle, vaši kluci z vojny pozdravují vás. Dobrý den, všechny naše milé. Dobrý den, lidé kolem nás. Dobrý den, dobrý den, dobrý den, lidé kolem nás.“

Nejslavnější a zároveň nejkarikovanější Poděšťovou písní ale byla pověstná a mnohokrát parodovaná Jde Frantík kolem zahrádky, k níž mu napsal text začínající literát Jaroslav Dietl. V ní dosáhla autorská dvojice vrcholu stylu, kterému se neoficiálně říkalo konvalinkismus. Jeho podstata spočívala ve spojení témat lásky k ženě a lásky k práci, inspirovaných verši básníka Stěpana Ščipačova: „Když ráno frézu roztočil, svou druhou krasavici, šťastně se na ni zazubil a hned jí měl co říci.“

Koncepce kulturní politiky KSČ v době budovatelské kultury stavěla také na

tezi lidové moudrosti, cílevědomě obsahově vybírané a řízené kulturní politikou. Typický pro ni byl folklorismus. Pod tímto pojmem rozumíme ožívování prvků lidové kultury v jiném prostředí než původním, jež se projevovalo širokým spektrem různých aktivit od vytváření folklorních souborů až po různé kompozice napodobující lidové písně.

Poetika budovatelských písní se brzy vyčerpala a po 20. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, kde byl odhalen Stalinův kult, nenápadně vymizela. Navíc se objevily první hospodářské potíže a představa, že „zítra se bude tančit všude“, nebo sliby prezidenta Antonína Novotného, že „ještě tato generace bude žít v komunismu“, vyznívaly směšně. Budovatelské písně působily komicky a přes snahy oživit žánr v modernější podobě za normalizace úplně vymizely. Zůstaly po nich jen drobné poznámky v biografii mnoha známých nebo nastupujících českých básníků, textařů a skladatelů poloviny 20. století. Nikdo se tím nikdy moc nechlubil.

Hudba, která se angažovala ve prospěch totalitního režimu, se ale dnes s ubývajícími pamětníky pozvolna dostává do situace renesančních soch a portrétů, které sice oslavovaly dobové tyranie a krutovládce, ale nikdo nepochybňuje jejich uměleckou kvalitu. I tady možná až čas rozhodne, co si zaslouží vzdor svým pochybným ideovým hodnotám přežít. ☒